

צום גדליה - עשרת ימי תשובה ואבלות החורבן / הרב אבא שלמה גולדברג

כתב השו"ע בסוף סי' תרא - "אף בארץ ישראל עושים ראש השנה שני ימים", ומיד כתב שם הרמ"א לפני סי' תרב – "ומתענים למחרת ראש השנה והוא תענית ציבור". וממשיך השו"ע - "בכל הימים שבין ר"ה ליוה"כ מרבים בתפילות ותחנונים". ויש לתמוה, מה קשור ענינו של צום גדליה, שבו נגמר החורבן עם הריגת גדליה - 'ונכבה גחלת ישראל הנשארה, כי ע"י שנהרג גלו כולם' (מ"ב תקמט ס"ק ב) - לענין מוצאי ראש השנה. ויש להבין, מה מקומה של האבלות על החורבן בדיוק באמצע המערכת של עשרת ימי תשובה? מה פתאום, במיניה וביה, באותן סליחות, בעין אחת לדמוע מהתרגשות ש"את ה' בהמצאו לדרשו קדמתי", ובשניה לבכות על גלותם של ישראל, ש"וחינם נמכרה לצמיתות אין גואל" (סליחות לצום גדליה) ועל חורבן ביתנו, שחרב אריאל, ו"השליך משמים ארץ תפארת ישראל" (שם)?

היכול להיות, שצרוף כזה אירע במקרה? נזכיר לעצמנו, שבב"א יתהפך אבלנו לששון, והצומות יהפכו לימים טובים, ויום ג' בתשרי יהפך ליום טוב על גאולתן של ישראל ובנין ביהמ"ק, וכל שנה יהיה לנו ראש השנה שלושה ימים... - יהיה יו"ט אחד ארוך, שיתחיל ביומיים של תפילה לתיקון השלם של "תן פחדך על כל מעשיך" [או בהודאה על זה], ויסתיים ביום שלישי של "שמחה לארצך וששון לעירך", ו"החוט המשולש לא במהרה ינתק" (ועיין במלבי"ם בזכריה (ז ב)), שצום גדליה הוא הראשון שמתהפך לטובה, וגם שעל-מנת שצום גדליה יתהפך לטובה, די בשלב הראשון של הגאולה, של "שמחה לארצך וששון לעירך"). ואכן שלמה המלך וכל ישראל חנכו את בית המקדש הראשון בעשרת ימי תשובה, וחגגו "שבעה ושבעה ימים". ולמי שעדיין מסתפק אם יש קשר בין הדברים, יתבונן נא בסליחות עם פירוש המילות, ובתפילות ראש השנה ובפיוטים, ויווכח לראות שזהו הנושא המרכזי, שישראל בגלותם ובשפלותם מייחלים לתיקונם ולתיקון העולם, ל"ותמלוך אתה ה' לבדך בהר ציון משכן כבודך וברושלים עיר קדשך".

והנה, אמת הדבר, שהתורה עצמה חיברה אותם בפרשת התשובה, שנאמר: (דברים ל) - "והיה כי יבואו עליך... והשבת אל לבבך בכל הגויים אשר הדיחך ה' א-להיך שמה **ושבת עד ה' א-להיך** ושמעת בקולו... **ושב ה' א-להיך את שבותך ורחמך** ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך ה' א-להיך שמה. אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך ה' א-להיך ומשם יקחך **והביאך ה' א-להיך אל הארץ** אשר ירשו אבותיך וירשתה... ומל ה' אלהיך את לבבך ואת לבב זרעך **לאהבה את ה' א-להיך בכל לבבך ובכל נפשך**".

נמצא, אם כן, שלשוב בתשובה ולשוב אל הארץ אשר ירשו אבותיך - הא בהא תליא, כי גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד, שנאמר עד ה' א-להיך - והיא מחוברת ל"אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך ה' א-להיך". וכן כתב הרמב"ם (הלכות תשובה פרק ז הלכה ה) - "וכבר **הבטיחה תורה שסוף ישראל **לעשות תשובה** בסוף גלותן ומיד הם **נגאליים** שנאמר... ושב עד ה' א-להיך... ושב ה' א-להיך את שבותך...". וכן במקומות רבים מוצאים אנו חיבור בין שיבה אל ה' מהנדחים של ריחוק החטא, לבין שיבה אל ה' מקצה השמים של ארבע קצוות הארץ. ויש להבין, שהרי לכאורה זה נראה משחק מילים, 'לשוב' ו'לשוב', ומה ההשוואה ביניהם?**

אולם אחר התבוננות רואים שהדברים מאירים בעומקם ובפשטם! כי מהי תשובה? לשוב לה! וכמו שכתב הרמב"ם (שם הלכה ו) - "גדולה תשובה שמקרבת את האדם לשכינה שנא' שובה ישראל **עד** ה' א-להיך, ונאמר אם תשוב ישראל נאום ה' אלי תשוב, כלומר אם תחזור בתשובה **בי תדבק**. התשובה מקרבת את הרחוקים. אמש היה זה שנוי לפני המקום משוקץ ומרוחק ותועבה, והיום הוא אהוב ונחמד וקרוב וידיד". ושם (הלכה ז) כתב "והיום הוא **מודבק** בשכינה... ולא עוד, אלא שמתאווים להם שני וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות". זאת אומרת, שחזרה בתשובה עניינה **לחזור לה'**, להידבק בו, לאהוב ולהיות אהוב! וכך כתב רבנו יונה בתחילת הספר 'שערי תשובה' - "התבאר בתורה, כי יעזור ה' לשבים כאשר אין יד טבעם משגת, ויחדש בקרבם רוח טהור להשיג מעלות אהבתו, שנאמר ושב עד ה' א-להיך... ואומר בגוף הענין ומל... א-להיך, **להשיג באהבתו**".

אם כן הוא, אזי בדיוק כפי שלשוב מהגלות פרושו לשוב מהריחוק והניתוק מה', מהמחיצה המבדלת בין ישראל לאביהם שבשמים, ולשוב למצב של "חבוקה ודבוקה בך" - כך לשוב מהחטא עניינו אותו הדבר, כי תשובה עניינה לשוב לה! ולכן בדיוק כמו שתשובה מהחטא זה "בין לבבו כי רע ומר עוזבו

את ה" ושהיה "משוקץ ומרוחק ותועבה", ולשוב אליו פרושו להיות "אהוב ונחמד וקרוב וידיד, ומודבק בשכינה", שעליו נאמר "ומל ה' א-להיך את לבבך ואת לבב זרעך", כך בהכרח יש לומר, שבתשובה מהגלות, יבין לבבו שהגלות היא דבר רע ומר שעזב את ארץ ה' [כי זה רע, וזה גם מר עבור יהודי להיות בלי אבא שלו], והוא "מרוחק מה' ומשוקץ", וכן אנו אומרים בסליחות של שני וחמישי - "ושקצונו כטומאת הנידה". ואילו לשוב אליו מהגלות משמעו "תוכו רצוף אהבה", "וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם", "ואנחנו על אדמה טהורה".

[וראה זה פלא, דהנה מבואר בטה"ק, שעשי"ת מכוונים כנגד עשר ספירות בסדר עולה, דהיינו מלכות, יסוד, הוד, נצח, תפארת, גבורה, חסד, בינה, חכמה, כתר - יוה"כ. ועוד מבואר, שעשי"ת הם שורש לכל השנה. גם מבואר, שקלקול הגלות הוא קלקול של הוד, כאשר "הודי נהפך למשחית", ואז במקום 'הוד' מתקיים "כל היום דוה" - 'דוה' אותיות 'הוד', כשסדר האותיות מקולקל, ולכן אז - "ושקצונו כטומאת הנידה" - נמצא שהיום בעשי"ת, שהוא השורש בשנה זו של "כל שלא נבנה בימיו, כאילו נחרב בימיו" - חל בג' בתשרי ביום המכוון כנגד ההוד [שנפגם, שזה גרם הקלקול] - **הוא היום** בו אנו מתאבלים על החורבן בתוך עשי"ת, וגם בשם הצום רמוז ענינו, שהוא כנגד כל היום 'דוה', כי 'גדליהו' - כמו שכתוב בפסוק - הוא עה"כ גימ' נדה, וזה מחמת שגדליהו, אותיותיו ומשמעות שמו - זה 'גדול י-ה', וצום גדליהו זה על חילול ה' שיש בגלותן של ישראל המרומז כביכול בהריגת גדליהו].

ולפיכך ברור, כי אבלות על גלות ישראל וחורבן ביהמ"ק הוא חלק מרכזי ועיקרי בעבודת עשרת ימי תשובה, ומוכן עכשיו הדגש הנפלא באמירת "לדוד ה'" פעמיים בכל יום בתפילה עצומה - שכן "שבת בבית ה' כל ימי חיי, לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו" היא תפילה נוראה לבנין בית המקדש, כמבואר בתרגום וברש"י ובכל המפרשים שם.

והדבר מתבטא בהרגשה, כי החיסרון של ביהמ"ק בשלושת הרגלים הוא ברור - שחסרה הצורה האמיתית של החג, אבל בעשרת ימי תשובה, לכאורה היה מקום לחשוב, כי בית המקדש אינו מעיקר הדבר. לכן בא לנו צום מיוחד זה, שמלבד האבלות הכללית על חורבן ביהמ"ק, **ממלא הוא עוד תפקיד של צום מיוחד על עשי"ת בלי ביהמ"ק**, אבלות מיוחדת על ההבדל שבין עשי"ת עם ביהמ"ק לבין עשי"ת בלי ביהמ"ק!

יותר מזה, אחרי הרוממות בהיכל ה' שיש ליהודי בראש השנה, אחרי שגב רגשת התפילות שיש לבנו של מלך ביום תרועה, מיד אחר שהבנים והעבדים צעקו כאיש אחד "מלוך על כל העולם כולו בכבודך" וקראו בלב אחד "ויעשו כולם אגודה אחת לעשות רצונך בלב שלם" - אחרי ששרו מפנימיותם המתגעגעת "ויתנו כל לעבדך", התחננו בלב קרוע ומורתח "תקע בשופר גדול לחרותנו, והביאנו לציון עירך ברינה, ולירושלים עיר מקדשך בשמחת עולם", וכמעט ששמעו, ויש ששמעו ממש, איך עלה א-להים בתרועה, ולוחש לעמו "הלוך וקראת באזני ירושלים לאמר, כה אמר ה' זכרתי לך חסד נעורייך אהבת כלולותייך", והקול מתחזק ואומר "הבן יקיר לי אפרים, אם ילד שעשועים, מדי דברי בו זכור אזכרנו עוד על כן המו מעי לו".

והנה למחרת בבוקר ח"ו ח"ו [רק זה לא] יום אפור ורגיל, מה קרה? הרי סיימנו את התפילה במסקנה ש"כהיום הזה תביאנו ששים ושמיים בבנין שלם!" הרי השטן כבר פחד, שהנה ו"ה' א-להים בשופר יתקע", והלא השטן לא כזה תמים, אדרבה - הוא יודע את האמת, שבניו אהוביו בוכים בקול יבבה "תקע בשופר גדול", אז "שומע קול שופר ומאזין תרועה ואין דומה לו", עושה ש"יתקע בשופר גדול, והשתחוה לה' בהר הקודש בירושלים", השטן צודק! אנחנו כבר היינו פסיעה משם, ועכשיו, עכשיו, איזה משבר, נורא, "אני" והנער יושבים כמנודים חוץ למחנה שכינה, ועם הדומה לחמור מקרקר בהר המור?

מיד אותן העיניים שפתחנו בהן, אותה העין הבורקת ברגשת "גדולה תשובה שדוחה לא תעשה שבתורה, שנאמר לאמור הן ישלח איש את אשתו והלכה מאיתו והייתה לאיש אחר הישוב אליה עוד? ... ואת זנית רעים רבים **ושוב אלי נאום ה'"** (יומא פ"ה), ורעותה העין הדומעת באבלות על

¹ חיונית היא ההבנה, לפיה הגלות זה 'רע ומר עזבך את ה'. ובזה יובן מדוע חייבים לצפות לישועה, הרי וודאי תבוא. כי מי שאינו מצפה, יכול להראות ח"ו שלא רע ומר לו עוזבו את ה', ממש כמשלו של השערי תשובה, על האסיר שלא ברח מהכלא והכהו שר בית הסוהר במטהו, ואמר לו קשה יום, מדוע לא מהרת להימלט על נפשך - שחטאו בזה שלא אכפת לו עונשו של המלך [הגלות], ומי שאכפת לו הריחוק מה' - אז רע ומר לו עוזבו את ה', והרי הוא שב בתשובה מחטאיו, ומצפה לשוב לבית ה'.

חורבן הבית מחמת קול השופר, הבא להזכירנו חורבן ביהמ"ק וקול תרועת האויבים" (רס"ג, כתוב במחזור לפני התקיעות) - שתי העיניים גם יחד, מתאחדות בקול יבבה של "בכי תמרורים" של "רחל מבכה על בניה", והיא מרת נפש, ותתפלל על ה' ובכה תבכה, שבבכי יבואו ובתחנונים אובילים (הפטרות ר"ה), וכך הם בוכים ומתפללים ומתחננים, ש"יאמן ויוחש המשך המבטח שהבטחת לשוממה, אני ה' בניתי הנהרסות נטעתי הנשמה" (סליחות לצום גדליה), כי מה הגר - השפחה - "ותשא קולה ותבך" על בנה "פרא אדם", קיבלה "כי לגוי גדול אשימנו" (קריאה לר"ה), אם כן - מה בן השפחה כך, בן הגבירה לא על אחת כמה וכמה?

אם כן ראינו איך ששתי הבכיות, ושתי התשובות, הן תפילה אחת של "ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו, כי אתה שומע קול שופר, ומאזין תרועה ואין דומה לך, ובטובך הגדול ישוב חרון אפך מעמך ומעירך ומארצך ומנחלתך, ועקדת יצחק לזרעו של ישראל היום ברחמים תזכור, ושוב אלי נאום ה'".

אבינו מלכנו! החזירנו בתשובה שלמה לפניך! יאמן ויוחש המבטח במקום המבטח.